

A futball társadalmi mobilizációs és integrációs szerepe

Tartalomjegyzék

Bevezető	2
Egyenlőség és esélyegyenlőség, avagy társadalmi rétegződés és mobilitás a sport világában.....	3
A futball mint mobilizációs csatorna	7
Földrajzi és társadalmi mobilitás kapcsolata, illetve a migráció szerepe a társadalmi felemelkedésben	9
Társadalmi integráció és nehézségei, a dezintegráció okai, illetve a futball szerepe ezek mérséklésében.....	15
A futballban rejlő stabilizációs-integrációs potenciál és a forradalmi újítás lehetőségének kettőssége, illetve azok gyakorlati megnyilvánulásai	18
Összegzés.....	23

Bevezető

A társadalomtudományok kedvelt, sokat vizsgált területe az egyének társadalomba való beilleszkedése, és a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyének és szerepének vizsgálata. Feltárni azokat a folyamatokat, melyek lehetővé teszik az egyén mozgását a társadalmi ranglétrán, és azokat a folyamatokat, melyek az adott csoportba, vagy pozícióba való sikeres beilleszkedéshez szükségesek.

A XIX-XX. század ismert kutatói és találmányai mellett meg kell emlékeznünk a kor szintén fontos eleméről, amelynek nincsen ugyan feltalálója, mégis lényegében mindannyiunk életét érinti: ez a tömegsport. A széles társadalmi rétegek számára elérhetővé váló sportágak – és azok professzionalizálódása – új kitörési és kibontakozási lehetőségeket biztosítottak az embereknek. Gyakran hangoztatott állítás, hogy a legtöbb lehetőséget a labdarúgás rejt magában, ez a sportág, és annak világa képes teret adni a mobilizáció számára. De vajon így van-e ez a gyakorlatban és napjainkban is, és tud-e sikeres eszköz lenni az integrációban? A történelem pozitív és negatív példákat is adott már a közvélemény számára, mind egyéni, mind csoportszinten.

Jelen tanulmány célja megvilágítani a labdarúgásban rejlő potenciált, annak mobilizációs, integrációs és stabilizációs funkcióját, amelyet ha megfelelően használnak, a társadalom szempontjából hasznos funkciók ellátására képes sportágként működni.

Egyenlőség és esélyegyenlőség, avagy társadalmi rétegződés és mobilitás a sport világában

A modern társadalmakra (a szocializmus bukásától) általánosságban jellemző, hogy alapvetően elfogadnak bizonyos – akár államonként is eltérő – mértékű egyenlőtlenségeket polgáraik között. Ezáltal jön létre a társadalmi rétegződés, vagyis különböző társadalmi kategóriák helyzetének az életkörülmények számos aspektusában megmutatkozó eltérése. Ezeknek az aspektusoknak a szociológia tudománya számos dimenzióját különíti el; ilyen például a jövedelem, a vagyon, a munkakörülmények, a lakásviszonyok, a lakóhely környezete, a műveltség, a szabadidő mennyisége, és eltöltésének módja vagy az egészségügyi állapot, hogy csak néhány példát említsünk azok közül a területek közül, amelyeken az egyének közti különbségek megmutatkozhatnak.¹ A társadalmak zavartalan működése érdekében az államok olyan (jóléti) rendszereket építettek ki, amelyek lehetővé teszik, hogy ezek az egyenlőtlenségek ne zavarják a társadalom alrendszerait alapvető funkcióik ellátásában. Bizonyos fokú egyenlőtlenségek ilyen módon történő elfogadása azonban nem jelenti azt, hogy az államok ne törekednének ezek mérséklésére. S bár különböző rendszerek – kortól, történeti tapasztalatoktól, lokális tényezőktől, ideologikus megfontolásoktól függően – eltérő válaszokat fogalmaztak meg a felmerülő kérdések (mint például az egyre aggasztóbb mértékű szegénység) kezelésére, összességében elmondható, hogy az *egyenlőség* megteremtésére való törekvést felváltotta az *esélyegyenlőség* megvalósításának szándéka.

E koncepció lényege, hogy az egyén sorsát, jövőbeli társadalmi pozícióját ne determinálja alapvetően az a (társadalmi-gazdasági) környezet, amelybe beleszületett. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, szükségesek bizonyos *mobilitási csatornák*, amelyek a rosszabb körülmények közül, szegényebb családból származó gyermekek számára is képesek lehetővé tenni a „felemelkedést”, vagyis a különböző ismérvek (foglalkozás, jövedelem, iskolai végzettség, lakóhely, presztízs stb.) alapján definiált társadalmi kategóriák közti váltást.² Hosszú évszázadokon keresztül szinte kizárólag a papság³, a katonaság, illetve a tudomány világába való belépés jelentett ilyen mobilitási csatornát.

---

¹ Andorka Rudolf [2006]: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó. 116-118. o; 155-158. o.

² Uo. 233-237. o.

³ Ezt remekül illusztrálja a jobbagyszármazású esztergomi érsek, Bakócz Tamás esete, aki kis híján a pápaságig is eljutott. ld. Tarján M. Tamás: 1521. június 11. – Bakócz Tamás prímás halála. In. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1521_junius_11_bakocz_tamas_primas_halala/

Az idő előrehaladtával azonban egyre népszerűbbé vált az élsport mint a társadalmi felemelkedés eszköze. Ezt sokan a sportnak azzal a sajátosságával magyarázták, hogy az általa történő *kategóriaváltás*, vagyis a „feljebb jutás”, a siker elérése kizárólag az egyénen, annak tehetségén és szorgalmán múlik. Hiszen „sem csillagászati összegek, sem tekintélyes patrónusok nem képesek tehetségtelen, lusta, motiválatlan, alulteljesítő versenyzőket a győzelmi emelvény legfelső fokára juttatni”⁴. Ebből a sajátosságból azonban mégsem vezethető le a sport világának egészére vonatkoztatott, idealizált esélyegyenlőség, hiszen különböző sportágak eltérő mértékű anyagi ráfordítást követelnek meg művelőiktől, alapvetően differenciálva ezáltal a sportolni vágyó fiatalokat, akik számára így már a kezdetekkor, a megfelelő sportág kiválasztásakor is érvényesül a családi háttér determinációs szerepe. Ennek megfelelően a különböző sportágak egyfajta státuszszimbólumként is funkcionálnak. Tipikusan „elitsportnak” számítanak a különböző (általában kifejezetten költséges) eszközöket vagy képzést, tréninget igénylő játékok, mint például a golf, a vívás, a síelés, vagy a tenisz, de ugyancsak magasabb társadalmi státusra enged következtetni, ha valaki a lovaglás, a vadászat, az evezés, vagy a kajak-kenu mellett kötelezi el magát. Ezzel szemben a test-test elleni küzdelmet vállaló, olcsó, könnyen beszerezhető eszközökkel is játszható sportok azok, amelyek az alsóbb rétegek számára is nyitottak – ennek legtipikusabb és legnépszerűbb példája a labdarúgás⁵. A sportágak történeti kialakulásában gyökerező, de a XX. század második felétől kezdve a fogyasztási szokásokban és a szabadidő eltöltésének módjában fokozottan tapasztalható osztályspecifikus különbségeknek a sport világában történő érvényesülését Pierre Bourdieu azzal magyarázza, hogy a sport az eltérő társadalmi státusú emberek számára különböző funkciókat tölt be, ahogy osztályhabitusukból eredően az emberek is eltérően viszonyulnak a sportághoz⁶.

Ennek eredete egy lépéssel hátrébb, magának a kultúrának abban a sajátosságában keresendő, hogy adott társadalmi korokban különböző kulturális jelenségeknek (színházi előadásoknak, sportrendezvényeknek stb.) nem azonos a *társadalmi értéke*, ennek megfelelően pedig nem egyforma nyomatékkal képesek megkövetelni a hozzájuk való

---

⁴ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Szechenyi István Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 43-48. o.

⁵ Érdekes azonban, hogy az európai mintától eltérően, az Amerikai Egyesült Államokban a labdarúgás a gyermekeket féltő yuppie-generációnak köszönhetően vált népszerűvé, ők ugyanis inkább a futball európai verziójára járatják gyermekeiket, szemben az olykor túlságosan agresszívnek ítélt amerikai futballal. Amerikában ezáltal éppen hogy a „sznobok” sportjává vált, ami Európában sokáig a szegények sportjának számított. ld. Franklin Foer [2004]: A világ foci szemmel – A labdarúgás, mint korunk jelenségeinek magyarázata. Budapest, HVG Kiadó Zrt, 2008. 213-227. o.

⁶ Pierre Bourdieu [1978]: Sport and Social Class. In. Eric Dunning; Dominic Malcolm (edit.): Sport – Critical Concepts in Sociology. London, Routledge, 2003. p. 286-302.

viszonyulást sem. Másként szólva, a különböző értékítéletek és azok kifejezési módjai (a színháztól kezdve a sportpályákon át a televízióig) „objektíve egy, az egyéni véleményektől független hierarchia mentén rendeződnek el”, amelyek meghatározzák az adott jelenség *kulturális legitimitását*. Ezzel magyarázható, hogy a Bourdieu által „szentesített kultúrának” nevezett szférán kívül eső jelentésekkel szemben a fogyasztók (kiváltképpen az alsóbb rétegek képviselői) felhatalmazva érzik magukat, hogy szabadon ítélkezzenek felőlük, míg a „felszentelt kultúra” területén éppen ellenkezőleg: úgy érzik, objektív normákon méretetnek meg, és ennek megfelelően áhítatos és ritualizált magatartást kell tanúsítaniuk. Így az eltérő kulturális legitimitással rendelkező jelenségeknek az egyén életében betöltött szerepe is eltérő. Ez azonban nem jelenti szükségszerűen azt, hogy amennyiben az emberek úgy érzik, hogy „nem egy tételes esztétikai tan objektív normáihoz méretnek”, akkor ízlésítéleteik minden rendszerességet nélkülöző, önkényes bírálatokká válnak. Bourdieu szerint a kulturális jelenségekhez való viszonyulás ebben az esetben is strukturált marad, csupán a szervezőereje változik meg, és pedig a rendszerességnek egy olyan típusa szerint amely „éppúgy független az egyéni-pszichológiától, mint az a rendszer, amely a »kiművelt« közönség preferenciáit és ismereteit strukturálja”. E rendszer szervezőelve az „osztály-ethosz”, vagyis „azoknak az értékeknek az összessége, amelyek szerves részei egy adott társadalmi osztály életvitelének, zavartalan működésének anélkül is, hogy pontos körülhatárolásukra, definiálásukra sor kerülne⁷.

Míg tehát egy uralkodó osztálybeli fiatal számára a sporttevékenység a szabadidő minőségi eltöltésén túl a felsőbbség reprezentálására is szolgálhat, a szegényebb családok gyermekei a társadalmi felemelkedés eszközét láthatják benne, a hatalom számára pedig lehetőség a néptömegek ellenőrzésére vagy saját politikai céljainak megvalósítására is⁸. Fontos azonban kiemelni, hogy az osztályhovatartozás nem kizárólagos determináló tényezője a sport világában fellelhető egyenlőtlenségeknek, ezekre ugyanis – koronként és országonként eltérő mértékben – kihatással lehetnek olyan egyéb demográfiai tényezők is, mint például a nem, az életkor, a lakóhely, vagy akár a vallás.

A sport világában tapasztalható egyenlőtlenségek ellenére azonban tagadhatatlan, hogy a sport közvetlenül és közvetetten egyaránt hozzájárulhat az egyén társadalmi ranglétrán elfoglalt helyének megváltoztatásához. A sport révén megvalósuló *közvetlen mobilitás* alatt egy viszonylag szűk sportolói kört érintő foglalkozásbeli kategóriaváltást értünk, amikor is a

---

⁷ Pierre Bourdieu [1978]: A legitimitások hierarchiája. In: A társadalmi egyenlőtlenségek újratemelődése. Budapest, Gondolat. 129-135. o.

⁸ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 46-47. o.

sportolói tevékenység az egyén kereső foglalkozásává, azaz megélhetési forrásává válik. Sokkal gyakoribb ezzel szemben a sport *közvetett mobilizációs hatása*, amely a mindennapi élet több területén is megmutatkozhat. Ilyen például az egyén műveltségi tőkájére gyakorolt pozitív hatás, amelynek tipikus esete, amikor egy játékos különböző sportösztöndíjak révén jut magasabb szintű, piacképesebb végzettséghez, mint amilyenre kiindulási körülményei közt szüksége, lehetősége lett volna. A sportolás jótékony hatással lehet továbbá az egyén kapcsolati tőkájének gyarapodására, amely szintén kiemelkedő fontosságú a társadalmi kategóriaváltás szempontjából, de nem elhanyagolhatóak azok az életstílusban bekövetkező változások sem, amelyek a középosztálybeli értékek, normák és attitűdök elsajátítása révén következhetnek be az alsóbb rétegekből származó játékosok esetében.⁹

Mivel azonban a sport mint társadalmi alrendszer alapvetően nem túlságosan nyitott – többek között a fentebb már említett okok következtében – viszonylag kevés olyan sportág van, amely tényleges mobilizációs csatornaként tud funkcionálni, s amelyben anyagi és kulturális javak teljes hiányában is lehet érvényesülni. Ezen kevés sportágak egyike a futball, amely leginkább népszerűségének, és – könnyen közvetíthetősége következtében – a rá irányuló nagy médiafigyelemnek köszönhetően még a többi médiaképes sportágnál is nagyobb gyorsasággal és több emberhez képes eljuttatni egy-egy fiatal tehetség hírét.

Az sem elhanyagolható ugyanakkor, hogy amennyiben meg is valósul, hogy egy igazán mélyről érező játékos a csúcsra jusson, az új körbe való bekerülésnél esetenként még nagyobb kihívást jelent számára a „bent maradás”, hiszen a sport gyorsan változó világában az apróbb teljesítménycsökkenések is gyors „visszasüllyedést” eredményezhetnek. E jelenség különösen azokban az esetekben jellemző, amikor az adott sportoló esetében státuszinkonzisztencia áll fenn, vagyis amikor az illető kulturális tőkéje nincs összhangban a jövedelmével, így ez utóbbi hirtelen csökkenésekor vagy elvesztésekor nincs, ami lehetővé tenni a megszerzett társadalmi pozíció hosszú távú megtartását és meggátolja a visszaesést. Ez a hirtelen jövedelemcsökkenés egyébként az élsportból való visszavonulás időszakában általánosan jellemző a sport világában, ezért is kiemelkedő fontosságú a sport kínálta lehetőségek (így a magasabb végzettség megszerzésének) idejekorán történő kihasználása¹⁰.

---

⁹ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 71-72. o.

¹⁰ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 71-72. o..

A futball mint mobilizációs csatorna

Ahogy arról fentebb már szó esett, a labdarúgás az a sportág, amelyben a sport alrendszere által kínált mobilizációs lehetőségek leginkább érvényesülnek. Ennek okai a játék olyan sajátos jellemzőiben keresendők, mint például a szükségek készségek osztálysemlegessége, a sportág töretlen népszerűsége, tömegessége, globalizálódása és kommercializálódása, (árúvá válása) vagy éppen a rá irányuló médiafigyelem.

A készségek osztálysemlegességéből következik, hogy a futball egyfajta *demokratikus-meritokratikus* sportágként is felfogható, hiszen sajátos belső szabályai és szelekciós elvei vannak, amelyek nem vezethetők vissza környezeti-társadalmi tényezőkre, nem kötődnek egy-egy társadalmi réteg kollektív diszpozícióihoz, a műveléséhez szükséges készségek pedig családi háttértől és egyéb demográfiai jellemzőktől függetlenül, speciális tréning nélkül is elsajátíthatók, így a játék művelése nem teremt közvetlen alkalmat az osztálykülönbségek kifejeződésére¹¹, a siker elérése a játékosok egyéni teljesítményének függvénye (amely esetben az egyéni teljesítmény javára írható a csapatmunkára való hajlam, a passzolásra való hajlandóság, vagy a jó helyzetfelismerő-képesség is). Nem elhanyagolható továbbá az a korábban már említett tény sem, hogy a labdarúgás művelése minimális anyagi ráfordítást igényel, így több sportággal ellentétben a polgárság alatti társadalmi csoportok tagjai is játszhatják, mégpedig gyakran egy sokszínű, változatos társadalmi összetételű csapat tagjaként, akár nagyszámú szurkolótábor előtt is, hiszen a futball, a csapatok identitáshordozó és azonosulási lehetőséget kínáló jellemzőiből adódóan képes „az alsóbb néprétegek distinkciós igényeit is kielégíteni”, sokakat motiválva ezáltal a mérkőzések figyelemmel kísérésére, akár lokális szinten, kisebb csapatok esetében is.¹²

A futball egyedinek számít a különböző sportágak között abban is, hogy a helyi kötöttségek megőrzése mellett volt képes világszerte óriási népszerűsége szert tenni. S bár a globalizáció kulturális-gazdasági-politikai hatásainak következtében, illetve a játék kommercializálódásának eredményeképpen a lokális-nemzeti kötődések némileg fellazultak (mind a játékosok és csapataik, mind a szurkolók és ez egyes csapatok között), a nemzetközi közvetítések, illetve a rendelkezésre álló információ korábbiakhoz képest ugrásszerűen megnövekedett mennyisége mind hozzájárultak ahhoz, hogy a szurkolók olyan csapatokhoz és játékosokhoz is kötődjenek, akikkel a drukkerék többségének nagy valószínűséggel soha

---

¹¹ Hadas Miklós–Karády Viktor [1995]: Futball és társadalmi identitás - Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmainak történelmi vizsgálatához. In. Replika; 17-18 szám; 89-91. o.

¹² Uo.

nem lesz lehetősége személyesen találkozni. A posztmodern fogyasztó-szurkoló tehát helytől független kötődésekkel rendelkezik, amelyek korunkban olykor már racionálisabbnak tűnnek, mint a lokális kötődések, azonban éppen a személyesség hiányában ezek a kötődések könnyebben is cserélődnek. Ennek következtében sokkal nagyobb szerep jut egy-egy csapat szellemiségének, illetve egy-egy sportoló személyiségének, így ha szurkolóik megtartásában érdekeltek, a nemzetközi szintéren megforduló játékosok sokkal kevesebbet engedhetnek meg maguknak, mint „*hazai pályán*”, ahol az őket személyesen ismerő drukkerek sokkal többet elnéznek nekik. Ennek a jelenségnek azonban a mobilitás szempontjából pozitív hozadéka is van, hiszen egy karrierjét a semmiből felépítő futballista alapvetően szimpatikus jelenség a szurkolói közönség szemében, így az ilyen jellegű sikertörténetek főszereplői hamar a médiafigyelem középpontjába kerülhetnek és rövid idő alatt nem csak óriási hírnévre tehetnek szert, de a fiatal utánpótlás-generációk legnagyobb példaképeivé is válhatnak erőfeszítéseik és sikereik által. Kiváló példa erre a brazil Vítor Borba Ferreira, közismert nevén Rivaldo: a nagyon szegény családban született fiatalembernek sikerült kitörnie, sikereket elérnie; 1999-ben amellet, hogy megválasztották az év játékosának, még az Aranylabdát is elnyerte. Hetvennégy meccsen játszott 1993 és 2003 között a brazil nemzeti válogatott tagjaként, részt vett csapata egyik legjobbjaként a 2002-es labdarúgó-világbajnokságon. Ugyancsak jó példája a kitörésnek Ángel Di María, az argentin válogatott játékos: az ő családja is mélyszegénységben élt, s noha harmadik gyerek volt a családban, szülei erőn felül teljesítettek, hogy a fiú focizhasson. A kitartás nem volt eredménytelen: egy idő után a Benfica játékosa lett, Európába költözött. Amikor már nem voltak anyagi gondjai, szüleit és húgait is felkarolta.

A futball mint mobilizációs csatorna többek között azért is kifejezetten népszerű eszköz a társadalmi ranglétrán való feljebb jutásra, mert a történelem számos példát őriz arra vonatkozóan, hogy a sikeres sportolók többé-kevésbé függetleníteni tudták magukat bizonyos társadalmi-politikai rendszermeghatározottságoktól is, s tőlük elvonatkoztatva tudtak érvényesülni olykor még a totalitárius berendezkedések esetében is, ami nem mondható el az egyéb népszerű mobilitási csatornák – például a tudomány – esetében. A sikeres sportolóknak járó privilégiumok Magyarországon sem ismeretlenek, hiszen például az „*Aranycsapat*” sikereit követően, a rendszer elnézte a játékosoknak olyan nyugati javak behozatalát is, amelyekről az egyszerű elvtársak csak álmodozhattak – mivel megfelelő díjazásukat nem tudta biztosítani, így bízatta a rendszer csempészetre a szocialista ember eszményének kikiáltott labdarúgókat. (Ez a fajta díjazási modell egyébként nem volt egyedi, a szocialista

tábor mellett sok más országban, például Brazíliában is hasonlóképpen oldották meg a játékosok „amatőr” státuszának biztosítását.¹³⁾

Az anyagi javak szélesebb körű élvezetén azonban a sikeres sportolók olykor politikai szintén is nagyobb mozgástérrel rendelkeztek, ilyen jellegű akcióik pedig éppen a sportesemények révén kaptak – és kapnak a mai napig is – megkülönböztetett figyelmet. Az egyik legeklebtársabb történelmi példa erre a jelenségre az 1936-os berlini olimpia, amelyen az egyes (leginkább a köszöntések módjában, a zászlók elhelyezésében és tartásában stb. megnyilvánuló) diplomáciai jellegű „csatározásokon” kívül az is figyelemre méltó volt, hogy míg Németország zsidó származású versenyzőit diszkvalifikálta, a vendégek esetében mind a zsidó, mind az afroamerikai sportolók társaikkal megegyező bánásmódban részesültek. Egyes – többségében amerikai – sportolók azonban inkább lemondtak a részvétel által nyújtotta sikerek lehetőségéről távolmaradásukkal fejezve ki a hitleri rezsimmel szembeni álláspontjukat – sportolói tekintélyüket használták fel tehát politikai mondandójuk nyomtatékosítására¹⁴. S bár a futball világa – több szervezet jelentős erőfeszítéseinek ellenére – napjainkban sem mentes a politikától, a stadionok fénye a hatalmi játszmákon túl az egyes játékosok által felkarolt társadalmi ügyekre is nagyobb fényt tud vetni. Ilyen például a rasszizmus visszaszorításának ügye is, amelynek egyik legharcosabb képviselője a kameruni Samuel Eto'o, akit e tevékenységéért a Tolerancia és Megbékélés Európai Tanácsa nemrégiben ki is tüntetett¹⁵.

Földrajzi és társadalmi mobilitás kapcsolata, illetve a migráció szerepe a társadalmi felemelkedésben

A sport révén történő társadalmi „felemelkedés” gyakori kísérőjelensége a földrajzi mobilitás, a migráció. A társadalmi ranglétrán való feljebb lépéshez, az érvényesüléshez, és a hírnévszerzéshez sokszor elengedhetetlen, hogy a sportoló (ha csak átmenetileg is) elhagyja a hazáját és a nemzetközi szintén is megmérettessen. Ez a jelenség bár a sport egész alrendszerére jellemző, igazán meghatározó szerepe a magas profitot termelő sportágakban van, a futball világában tehát kifejezetten nagy súllyal bír¹⁶.

---

¹³ Freyer Tamás [2004]: A rendvédelmi erők harca a futball-huliganizmus ellen Magyarországon. 30-31. o.

¹⁴ <http://www.historyplace.com/worldwar2/triumph/tr-olympics.htm>

¹⁵ http://www.nemzetisport.hu/olasz_labdarugas/labdarugas-etoot-kituntettek-a-rasszizmus-elleni-harcaert-2399773

¹⁶ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczy Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 74-79. o.

A játékosok migrációja és a profit közti összefüggést remekül illusztrálja, hogy az amatőr sportok virágzása idején a sportolók vándorlásának mértéke még elhanyagolható volt (e kismértékű mozgások is leginkább egy országon belül voltak jellemzőek), az idő előrehaladtával azonban, ahogy a sport fokozatosan foglalkozássá, megélhetési forrássá vált, egyre gyakoribbá váltak az elvándorlások is. A sport professzionalizálódása előtti időszakban a klubhűség alapértéknek számított, a játékosok pedig igyekeztek kitartani csapatuk és edzőjük mellett. Ezzel szemben a sport kommercializálódásával és a játékosok, illetve az edzők nemzetközi migrációjának fellendülésével egyidejűleg kialakult egy kezdetben informális, majd legalizált munkaerőpiac, amelynek szabályai, működési mechanizmusai lehetővé tették a sportolók és edzőik „adásvételét”; a sport klasszikus alapértékeinek meghatározó szerepét egyre inkább felváltották a kereslet-kínálat törvényei. Ennek megfelelően az átigazolások is egyre kevésbé számítottak „árulásnak”, s a klubok sem „elcsábították”, hanem egyszerűen „megvásárolták”, akikre szükségük volt¹⁷.

A játékosok migrációjára többféle *motivációs tényező* is hatással lehet. Ezek közül kiemelkednek a befogadó ország által kínált társadalmi mobilizációs és szakmai lehetőségek: a magasabb jövedelem, az egyéni fejlődés lehetősége, vagy akár a jobb edzőkörülmények mind húzóerőként hatnak, vándorlásra ösztönzik a sportolókat. A futball – és általában a csapatsportok – esetében ezek az alapvető tényezők kiegészülnek a magasabb színvonalú bajnokságokban, nemzetközi kupasorozatokban való szereplés lehetőségével is. A célországokban történő érvényesülés azonban rengeteg szakmai kihívás elé is állítja a vándorlásra vállalkozókat. Ezek a kihívások mind *demotiváló tényezői* lehetnek a sportolói migrációnak, tipikus példái pedig a bevándorló negatív fogadtatása az új csapatban (az új munkahelyen), a szurkolók, illetve a csapattársak potenciális xenofób attitűdjei, a korlátozott munkavállalói jogok, vagy akár az új edzőmódszerek megismerésének és gyakorlásának problémái¹⁸. A szakmai kihívások kiegészülhetnek továbbá olyan magánéleti-beilleszkedési nehézségekkel is, mint a befogadó ország eltérő nyelvének elsajátítása¹⁹, kultúrájának megismerése, a család távolléte, illetve a *hozott* társadalmi identitás megőrzésének mikéntje²⁰.

---

¹⁷ Uo.

¹⁸ Gál Andrea – Molnár Győző [2008]: A sporttal kapcsolatos migráció általános áttekintése. In. Magyar Sporttudományi Szemle, 3. szám, 12-15. o.

¹⁹ Edmund J Malesky - Sebastian M. Saiegh [2014]: Diversity is good for team performance in soccer. In. The Monkey Cage (blog); The Washinton Post Online; <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/06/02/diversity-is-good-for-team-performance-in-soccer/>

²⁰ Gál Andrea – Molnár Győző [2008]: A sporttal kapcsolatos migráció általános áttekintése. In. Magyar Sporttudományi Szemle, 3. szám, 12-15. o.

E motivációs tényezők általában párhuzamosan jelennek meg, s ellensúlyozzák azokat a demotiváló elemeket, amelyek alapvetően „elrettentenek” a sportolókat a vándorlástól. E tényezők együttes hatása révén alakulnak ki azok a *migrációs csatornák* („*tehetségcsatornák*”), amelyekben a legnagyobb arányú az egyének vándorlása, és amelyeken keresztül a – jellemzően szegényebb – kibocsátó *donorországok* tehetséges sportszakembereket szolgáltatnak az alapvetően gazdagabb, befogadó országok számára, amelyek azokat mint munkaerőt „vásárolják meg”. Ezek a felemelkedési lehetőséget és munkaerő-áramlást egyaránt biztosító *tehetségcsatornák* időszakonként változnak, ami azt jelenti, hogy regionális, illetve globális szociokulturális tényezők hatására egyes csatornák megszűnhetnek, miközben máshol új útvonalak alakulhatnak ki és szilárdulhatnak meg. Molnár Győző megfigyelései szerint ilyen migrációs csatorna alakult ki a futballban például Magyarország és Izrael között az 1990-es évek közepén, amelyet az izraeli politikai helyzet stabilizációja és az ország labdarúgásának – főként anyagi – húzóereje tett lehetővé. Ennek megfelelően az izraeli futball első osztályában 1994 és 2000 között a magyar labdarúgók száma átlagosan tíz fő volt. A regionális politikai konszolidációs folyamatok megszakadásával azonban az újfent erőszakkal telített, veszélyessé vált izraeli közélet a magyar – és egyéb külföldi – játékosok számának jelentős csökkenéséhez vezetett (2003-ben például már mindössze három magyar labdarúgó szerepelt az országban)²¹.

A futball világában tapasztalható migráció nem csak az egyének társadalmi helyzetére, de az egyes országok sportéletére is erőteljes hatással van, azt pozitív és negatív irányba egyaránt befolyásolhatja. A sportszakemberek távozása egyértelműen veszteség a kibocsátó államok számára, hiszen a nemzet sportteljesítőképesége még abban az esetben is gyengül, amennyiben a játékosok hazatérnek a válogatott mérkőzésekre. Ez a veszteség különösen erőteljesen nyilvánul meg például a távozó edzők esetében, akik az eredményes *hazai* technikák átadásával a potenciális ellenfelek, riválisok számát és színvonalát emelhetik, megnehezítve ezáltal saját országuk sportolójának dolgát a nemzetközi szinten²². S bár a szakemberek kivándorlását ellensúlyozhatja a szegényebb országokból érkező munkavállalása (például új elemekkel, technikákkal gazdagíthatják egy sportág repertoárját, emelve ezzel annak színvonalát²³, állampolgárságot szerezve pedig a nemzeti válogatottakat is

---

²¹ Gyozo Molnar [2006]: Mapping Migrations; Hungary Related Migrations of Professional Footballers after the Collapse of Communism. Soccer & Society. 7; p. 463-485.

²² Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 74-79. o.

²³ Edmund J Malesky - Sebastian M. Saiegh [2014]: Diversity is good for team performance in soccer. In. The Monkey Cage (blog); The Washinton Post Online.

erősíthetik), ez gyakran a *hazai* utánpótlás-nevelés kárára valósul meg, hiszen a „kész” sportolók foglalkoztatásának lehetősége háttérbe szoríthatja a tapasztalatlanabbakat, megnehezítve ezáltal a kezdő labdarúgók elhelyezkedését, társadalmi felemelkedését²⁴.

A bevándorló sportszakemberek (különösen az edzők) társadalmi státuszukat tekintve általában „*fölvándorolnak*”²⁵, vagyis a befogadó ország kedvező helyzetű, felsőbb rétegeihez csatlakoznak. A játékosok esetében azonban gyakran előfordul bizonyos fokú inkonzisztencia jövedelmük mértéke és tényleges társadalmi pozíciójuk között. Különösen a harmadik világból érkezők esetében igaz, hogy számukra a migráció gyakran csupán a vertikális mobilitással függ össze, nem jár tehát társadalmi státuszuk emelkedésével. Afrika egyes elszegényedett országainak játékosai például a sport nélkül sok esetben csak gazdasági menekültként érkezhetnének azokba az államokba, amelyekben a futball révén legálisan vállalhatnak munkát²⁶.

A sport és a migráció összefonódása, illetve a vándorlás mint a társadalmi státuszváltoztatás eszköze Magyarországon sem ismeretlen jelenség. Mivel a kommunizmus időszakában az állampolgárok kiutazása szigorúan korlátozott és ellenőrzött volt, sportszakemberek nagy hányada élt az 1956-os melbourne-i olimpia kínálta lehetőséggel: 48 sportoló, több edző, illetve sportvezető döntött a *disszidálás* mellett. Ebben az esetben is érvényesült azonban a sportolóknak a társadalom többi tagjához mérten privilegizált helyzete: a viszonylag rövid időn belül hazatérőket visszafogadták, a kint maradók külföldi sikereiről szóló hírek esetében pedig a kötelező szilencium időtartama volt rövidebb a kultúra egyéb területein megszokottnál. Ennek megfelelően az „*Aranycsapat*” sztárjának, Puskás Ferencnek a Real Madridban elért eredményeiről rövidebb időn belül, és többet lehetett hallani, mint például az 1950-es évek népszerű színésznőjének, Ferrari Violetának töretlen nyugat-németországi karrierjéről²⁷. Magyarország mindezek ellenére azonban nem tekinthető pusztán kibocsátó országnak, a rendszerváltás óta ugyanis a sporttal kapcsolatos migráció terén kettős szerepet tölt be: egyszerre tekinthető tehát befogadó- és donorországnak is. Az 1990-es évekbeli magyar labdarúgást ennek megfelelően nagyban erősítették a Romániából, Szlovákiából, Ukrajnából és Jugoszláviából (illetve annak felbomlása után az utódállamokból) érkező játékosok, míg a magyar migráns sportolók elsősorban Nyugat-

---

²⁴ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 74-79. o.

²⁵ Andorka Rudolf [2006]: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó. 253-254. o.

²⁶ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 74-79. o.

²⁷ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 74-79. o.

Európa felé orientálódtak, különös tekintettel Ausztriára, Németországra, Finnországra és Belgiumra. A magyar sportolók jelenkori migrációjának tanulmányozásakor azonban többen kimutatták²⁸, hogy az esetek döntő többségében a labdarúgók helyzete a nemzetközi szinten ma már korántsem rózsás, mobilitási lehetőségeik ugyanis viszonylag korlátozottak: minimális kontrollal rendelkeznek a befogadó ország kiválasztásának kérdésében és jelentős mértékben ki vannak szolgáltatva a labdarúgóipar szükségleteinek, illetve a menedzserek érdekeinek is²⁹. Az ő esetükben tehát a migráció fő szervezőereje, legmeghatározóbb tényezője nem a rendszer által kínált lehetőségek kihasználása által (és a menedzserek segítségével) történő *profitmaximalizáció* és a vele járó társadalmi feljebbjutás, hanem „a felkínált lehetőségek erősen limitált palettája”, vagyis egyfajta specifikus munkával kapcsolatos „*mezostrukturális szorítás*”. Az emigrált professzionális labdarúgók tehát bár a *makrostrukturák* (globális/regionális labdarúgó-hálózatok) hatása alatt álló munkaerőpiac igényeire reagálva vándorolnak, folyamatos kontaktust tartanak fenn donorországukkal, nem zárják ki a Magyarországra való visszatérés lehetőségét³⁰.

Európában a játékosok migrációját nagyban megkönnyítette az Európai Uniónak a személyek tagországok közti szabad áramlására vonatkozó alapelve. Ennek az elvnek a gyakorlatban történő megvalósulásában, az Unión belüli sportolói migráció valódi és számottevő felélénkülésében a *Bosman-ügyként* elhíresült eset jelentett mérföldkövet. 1990 júniusában ugyanis Jean-Marc Bosman, belga labdarúgó szerződésének lejártja után másik egyesülethez szeretett volna igazolni, ezt azonban addigi klubja nem nézte jó szemmel, és pénzt kért a játékosért, amelyet azonban potenciális új csapata nem volt hajlandó kifizetni, így a játékos elesett az új szerződéstől. Bosman úgy vélte, régi csapata megsértette az Európai Unió alapokmányának számító római szerződések szabad munkaerő-áramlásról szóló, 48. cikkelyét, amely kimondja, hogy a „munkavállalók szabad mozgása magában foglalja az állampolgárság alapján történő minden megkülönböztetés megszüntetését a tagállamok munkavállalói között a foglalkoztatás, a javadalmazás, valamint az egyéb munka- és foglalkoztatási feltételek tekintetében”³¹ ezért az Európai Bíróság elé vitte az ügyet. A testület végül 1995 decemberében hozta meg döntését³², amellyel megalapozta a sportolók

---

²⁸ Ilyen például Molnár Győző és Joseph Maguire erre vonatkozó kutatása ld. Gyozo Molnar – Joseph Maguire [2008]: Hungarian Footballers on the Move: Issues of and Observations on the First Migratory Phase. Sport in Society. 11; p. 74-89.

²⁹ Gál Andrea – Molnár Győző [2008]: A sporttal kapcsolatos migráció általános áttekintése. In. Magyar Sporttudományi Szemle, 3. szám, 12-15. o.

³⁰ Uo.

³¹ http://www.magyarkollegium.hu/pdf/torveny_eu4.pdf

³² <http://curia.europa.eu/arrets/TRA-DOC-HU-ARRET-C-0415-1993-200406769-05N00.html>

tagországok közti szabad mozgásának tényleges megvalósulását és gyökeresen átalakította a profi labdarúgás átigazolási szabályait, azáltal, hogy eltörölte a lejárt szerződésű játékosokért fizetendő transzferdíjakat, illetve az idegenlégiósok számának korlátozását az egyes klubokban – ez utóbbi alól természetes kivételt képeznek a nemzeti válogatottak mérkőzései, mivel azok nem üzleti, hanem kizárólag sportcélokat szolgálnak. A Bíróság döntését annak alapján hozta meg, hogy amennyiben a sport keresőtevékenység (a professzionális labdarúgás pedig minden kétséget kizárólag az), az EK-szerződés 39. cikkelyének³³ hatálya alá esik, és ennek értelmében vonatkozik rá az állampolgárság alapján történő megkülönböztetés tilalma³⁴.

Közép-Kelet-Európában ezzel szemben a sportolói migráció és a hozzá kapcsolódó társadalmi kategóriaváltás csak a vasfüggöny lehullását követően, az Európai Unió fokozatos bővülésével párhuzamosan került előtérbe és vált igazán dinamikussá. Az államszocialista rendszerekben még többnyire illegálisnak minősített, elsősorban a nyugati országokba irányuló vándorlást felváltotta a legális külföldi – tartós vagy átmeneti – munkavállalás. Kezdetben nehézségeket jelentett ugyanakkor, hogy a Bosman-ítélettel az Európai Unión kívüli labdarúgók hátrányba kerültek uniós társaikkal szemben. A megoldást végül egyéb, a nemzetközi migrációban szintén érintett csapatspotok szolgáltatták, két további bírósági ítélethez kötődően. Ezek egyike az a 2003-as eset, amikor is Lilia Malaja, lengyel kosárlabdázó azért nem fért be egy francia csapatba, mert annak légióskerete megtelt. Az ügygel kapcsolatban a francia államtanács kimondta, hogy az ország kosárlabda szövetsége diszkriminatív módon lépett fel egy olyan állam sportolójával szemben, amely társulási szerződést kötött az Európai Unióval, holott e társulási szerződések minden esetben kimondják a tagállamokban jogszerűen foglalkoztatott munkavállalók állampolgárság alapján történő hátrányos megkülönböztetésének tilalmát mind a munkafeltételek, mind javadalmazás terén. Ezzel a döntésével a testület kiterjesztette a Bosman-szabályt a társult államok játékosaira is. Az érintettek körét tovább bővítette a Németországban játszó szlovák kézilabda-játékos, Maros Koplak ügyében hozott bírósági döntés, amely már minden olyan állam sportolójára vonatkoztatta a szabályt, amelyek társulási-partneri megállapodást kötöttek az Unióval,³⁵ Európa-szerte megteremtve ezáltal a sportolók földrajzi mobilitásának

---

³³ http://www.univie.ac.at/ri/eur/20040401/HU_EC_Treaty_Vienna.pdf

³⁴ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczy Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 79-82. o.

³⁵ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczy Tamás [2010]: Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 79-82. o

lehetőségét, amelynek révén Európa egy lépéssel közelebb került a futballra mint a társadalmi felemelkedés eszközére tekintők körében tapasztalható esélyegyenlőség megteremtéséhez.

Társadalmi integráció és nehézségei, a dezintegráció okai, illetve a futball szerepe ezek mérséklésében

Egy társadalom integráltsága alatt azt értjük, amikor az adott társadalom életében végbemegy egyfajta viselkedési és tudatbeli egységesülési folyamat³⁶, azaz kialakul egy olyan egységes normarendszer, amely meghatározza az együttlélés szabályait, és amelyet a társadalom tagjai elfogadnak, ezáltal magukra nézve kötelezőnek tekintenek. E meghatározott viselkedésminták elfogadása, a hozzájuk való hasonulás több szinten mehet végbe: megvalósulhat egyének, kisebb-nagyobb csoportok, rétegek, osztályok, kisebbségek vagy egész társadalmak szintjén is. Ennek megfelelően, minél magasabb szinten megy végbe az adott érték- és normarendszerrel történő azonosulás, annál inkább megvalósul az adott közösség társadalmi kohéziója, amely többek között abban nyilvánul meg, hogy erőteljesebben érvényesül a társadalom tagjai közti szolidaritás, és annál kisebb a valószínűsége például egyes csoportok, kisebbségek, szubkultúrák kirekesztésének. Az integráció szintje és annak időtállósága a *társadalmi konszenzus* mértékétől függ, a követendő normák ugyanis annál szélesebb körben válnak elfogadottá, minél nagyobb a kialakulásuk során megvalósuló társadalmi összhang, egyetértés. Ha azonban e viselkedésminták meghatározása felülről történik, változtatásuk pedig viszonylag gyakori, követésük legfeljebb *kényszerből*, nem pedig *meggyőződésből* valósul meg. Az így kialakult normák ennek következtében kevésbé lesznek képesek társadalmi funkciójuk ellátására és stabilizációs szerepük betöltésére. Az integritás mértékére azonban számos egyéb tényező is hatással lehet, ilyenek például a társadalmi ellenőrzés folyamatai, különböző vallások, ideológiák, filozófiák, illetve a hozzájuk kapcsolódó nevelési, kulturális, vagy politikai intézmények is, hogy csak a legjellemzőbb példákat említsük.

Émile Durkheim e társadalmi integráció feltételeit kutatva arra jutott, hogy annak tartós és eredményes megvalósulásához „közös hiedelmek, érzések, értékek, »*kollektív tudat*«, a társadalom tagjait összekötő szolidaritás szükséges.” E szolidaritásnak pedig két fajtáját különböztette meg: a *mechanikus szolidaritás* alapja a társadalom tagjainak alapvető hasonlósága (többek között a gondolkodásmód és a munkavégzés terén), míg a *szerves*

---

³⁶ Magyar Larousse Enciklopédia, II. kötet. Akadémia Kiadó, Budapest, 1992.

(*organikus*) *szolidaritás* a munkamegosztásból és a velejáró együttműködési kényszerből fakad. A társadalmi fejlődés legfőbb mozgatóereje ennek megfelelően a növekvő munkamegosztás, amelynek következtében a társadalom differenciálódik, tagjai között pedig egyre nagyobb függőség alakul ki, amely szükségessé teszi, hogy szolidaritást vállaljanak (és érezzenek) egymás iránt. Durkheim tapasztalta ugyanakkor azt is, hogy a társadalom tényleges működése messze áll ennek az ideális szolidaritásnak a megvalósulásától, amelyet a különböző devianciák (mint például az alkoholizmus, a bűnözés, vagy az öngyilkosság) növekvő száma is indikált, és amelyek tanulmányozása révén³⁷ arra a megállapításra jutott, hogy azok gyakoriságának növekedését a társadalmi együttéléshez szükséges normák meggyengülése okozza. Ezt a jelenséget nevezte Durkheim *anómiának*³⁸.

Az anómiák kiküszöbölésében, a társadalmi konszenzus és szolidaritás megteremtésében Durkheim³⁹ kiemelt jelentőséget tulajdonít a *vallásnak*, amelynek definícióját azonban kifejezetten tágan értelmezi, így annak – mint arra Raymond Aron⁴⁰ is rámutat – számos egyéb társadalmi jelenség is megfeleltethető, amelyek közül Aron a nemzetszocializmust emeli ki. Durkheim ugyanis a vallás meghatározásakor annak azon elemire koncentrál, amelyek a társadalmak *önmegeősítő* jellegére vonatkoznak: rámutat például arra, hogy az olyan ősi vallásokban, mint a totemizmus a törzs biztosítani kívánja totemállatának fennmaradását – amelytől vallásuk fogalomrendszere szerint közösségük léte függ – a totemállatokban tulajdonképpen saját társadalmukat tisztelve ezáltal. E tisztelet megalapozza és megerősíti a társadalmi szolidaritást, ahogy teszik azt a különböző rítusok és nagy lelkesedést kiváltó kollektív megmozdulások, ünnepek is⁴¹. Durkheim mindezek fényében kulcsszerepet szánt ezeknek az elemeknek a társadalmi integrációban: a vallás azért jön létre, az a társadalmi funkciója, hogy ezt az integrációt biztosítsa, megerősítse, és állandóan kifejezze.

E tágan értelmezett fogalmi keretből adódóan Durkheim vallásra vonatkoztatott fogalomrendszerét egyéb tudományterületek is előszeretettel használják fel különböző, a vallástól elvonatkoztatott jelenségeknek a társadalmi integráció megvalósításában játszott

---

³⁷ Az *öngyilkosság* című munkájában például annak bizonyítására törekedett, hogy ahol elterjedtebb az anómia, magasabb az öngyilkosságok száma – amelyek szerinte társadalmi jelenségek révén nem magyarázhatók pusztán egyéni sajátosságokkal, jellemzőkkel. Id. Émile Durkheim [1967]: Az öngyilkosság. Ford. Józsa Péter; Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

³⁸ Andorka Rudolf [2006]: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó. 58-60. o.

³⁹ Émile Durkheim [1925]: A vallási élet elemi formái. Ford. Vargyas Zoltán. Budapest, L'Hartmann, 2003. 13-19. o.; 50-58. o.

⁴⁰ Andorka Rudolf [2006]: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó. 58-60. o.

⁴¹ Andorka Rudolf [2006]: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó. 58-60. o.

szerepének magyarázatára⁴². Nyilvánvalóan erős túlzás lenne *vallásnak* titulálni minden olyan jelenséget (mint például az Aron által említett nemzetszocializmust), amely megfelel a durkheimi vallásdefiníciónak, azoknak a kritériumoknak a meghatározásában azonban, amelyek alapján egy jelenség társadalmi integrációs hatásai kimutathatóak Durkheim munkája iránymutatónak tekinthető.

Mindezek fényében a kultúra, s azon belül a sport mint a társadalom mikrokozmosza, amely leképezi annak életfelfogásait és viselkedésmintáit szintén megfeleltethető ezeknek a kritériumoknak. A sport közösségi tudatot, nemzeti identitást kialakító és erősítő hatásain keresztül képes elősegíteni a nemzeti büszkeséget⁴³, a nemzet „*öntiszteletét*”, amely a nemzettársakkal szembeni társadalmi szolidaritás megvalósulásának alapjául szolgálhat. A látványos sportesemények, a rituálékkal (bevonulás, zászlók, himnuszéneklés stb.) tarkított nemzetközi futballmérkőzések és a velük járó ünnepek pedig ugyanúgy képesek a kedélyek feltüzelésére, mint azok a Durkheim által említett törzsi rítusok, amelyek közben a bennszülöttek „olyan felfokozott érzelmi állapotba kerülhetnek, amely elvezet a kollektív forrongás állapotához”. Tehát például a futball esetében is teljesülnek a társadalmi kohézió megteremtésének kritériumai, az ennek az integrációnak a következtében elfogadott, a stadionok világában is érvényesülő normák azonban nem szükségszerűen jelenítenek meg objektíve „magasztos” értékeket, réven a sport mikrokozmosza visszatükrözi a társadalom egészében uralkodó magatartásszabályokat – így amennyiben például a társadalom nagy része toleráns a korrupcióval szemben, előfordulhat, hogy az érintett ország labdarúgása is hangos a bundabotrányoktól⁴⁴. Ezek az egységteremtő jelenségek ráadásul nem csupán arra alkalmasak, hogy legitimálják az adott közösségi, társadalmi – vagy adott esetben szubkulturális – rendet, mint a morális integráció, a stabilizáció eszközei, hanem lehetnek egyúttal forradalmi hatásúak is⁴⁵. A futballstadionok világában is megtalálható *rítusokban* tehát egyszerre van jelen a stabilizáció-integráció és a forradalmi újítás lehetősége is, ehhez azonban hozzátartozik az is, hogy a rítus mint a reprezentáció egy formája önmagában még nem ad magyarázatot arra nézve, hogy a kettőesség melyik eleme kerekedik felül, és milyen okból –

---

⁴² Ilyenek például a durkheimi fogalomrendszernek a média és a kommunikációelmélet világára történő vonatkoztatásának esetei. ld. pl.: Császi Lajos [2002]: *A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete.* Budapest, Osiris Kiadó.

Bartha Eszter [2012]: *"A vallási élet elemi formái"-tól "A média rítusai"-ig – durkheimi fogalmak a kommunikációelméletben.* In: *Fordulat Társadalomelméleti Folyóirat*, 18. szám, 95-109. o.

⁴³ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczy Tamás [2010]: *Sportszociológia.* Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 40-42. o; 83-87. o.

⁴⁴ Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczy Tamás [2010]: *Sportszociológia.* Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar. 40-42. o; 83-87. o.

⁴⁵ Némedi Dénes [1996]: *Durkheim. Tudás és társadalom.* Budapest, Áron Kiadó. 293–305. o.

ennek megértéséhez elengedhetetlen az adott társadalmi kontextus, a történeti háttér ismerete.⁴⁶ A történelem ugyanis számos példát őriz mind a sport – azon belül is a futball – társadalmi integráló hatásainak, mind a forradalmi hevületnek a megvalósulására (és annak politikai-gazdasági hatalmi erők általi kihasználására), amelyek pozitív és negatív irányban egyaránt befolyásolhatják a társadalom egészének kohéziós szintjét.

A futballban rejlő stabilizációs-integrációs potenciál és a forradalmi újítás lehetőségének kettőssége, illetve azok gyakorlati megnyilvánulásai

A belgrádi Crvena Zvezda („Vörös Csillag”) egy rövid ideig a futballban rejlő kohéziós erő reprezentánsának számított a soknemzetiségű Jugoszláviában. Ezt a kitüntetett szerepet annak köszönhette, hogy – annak ellenére, hogy a csapattól sosem állt különösebben távol a szerb nacionalizmus – a szupranacionális állam minden tagköztársaságából fogadott játékosokat, a különböző nemzetiségű *jugoszláv* tehetségek egy csapatba gyűjtése pedig jelentősen megnövelte a klub teljesítőképességét, amely azon túl, hogy első helyen zárt a jugoszláv bajnokság örökranglistáján, egy időben sorra legyőzte Nyugat-Európa szuperhatalmait is.⁴⁷ 1991-ben a csapatnak sikerült megnyernie a Bajnokcsapatok Európa-kupáját (az ex-jugoszláv klubok közül egyedüliként), 1979-ben pedig UEFA-kupadöntőt játszott.

Bár a csapat kiemelkedő teljesítménye reményt adhatott volna Jugoszlávia népeinek egy magasabb integrációs szintre lépésére, éppen a klub szurkolói voltak azok, akiket a szerb hatalmi politika felhasznált, hogy kijátssza egymás ellen a tagköztársaságok népeinek – Tito marsall haláláig alacsony hőfokon tartott – nemzeti érzelmeit. Ennek első – s talán máig legemlékezetesebb – megnyilvánulása egy évvel az Európa Kupa megnyerése előtt történt, amikor is a Crvena Zvezda Horvátországba (akkor: horvát tagköztársaságba) látogatott, hogy megmérkőzzön régi riválisával, a Dinamo Zagrebbel. Ötven év után ez az esemény jelentette az első olyan összecsapást, ahol Jugoszlávia különböző nemzetiségei (elsősorban a szerbek és a horvátok) újra nyíltan harcba szállhattak egymással⁴⁸. Ennek tudatában és az „elvárásoknak” megfelelően a két csapat szurkolói „harcra készen” érkeztek a mérkőzésre, amelynek következtében a kezdetben még kezelhető méretűnek tűnő nézőtéri erőszak eskalálódott, s

---

⁴⁶ Bartha Eszter [2012]: "A vallási élet elemei formái"-tól "A média rítusai"-ig – durkheimi fogalmak a kommunikációelméletben. In. Fordulat Társadalomelméleti Folyóirat, 18. szám, 100. o.

⁴⁷ Franklin Foer [2004]: A világ foci szemmel – A labdarúgás, mint korunk jelenségeinek magyarázata. Budapest, HVG Kiadó Zrt, 2008.15-39. o.

⁴⁸ Franklin Foer [2004]: A világ foci szemmel – A labdarúgás, mint korunk jelenségeinek magyarázata. Budapest, HVG Kiadó Zrt, 2008.15-39. o.

rövid időn belül a pályára, majd az egész stadionra átterjedt. Az esetet követően az összecsapás legelhíresebb momentumát megörökítő képek – amelyeken Zvonimir Boban, a Dinamo játékosa éppen nekifutásból hasba rúg egy horvát szurkolót ütlegelő rendőrt – bejárták a sajtót. Sokan ezt a momentumot tartják a Jugoszlávia felbomlása felé tett első, szimbolikus lépésnek.

Azt, hogy az alapvetően nem feltétlenül negatív konnotációt hordozó nemzeti érzelmeket és büszkeséget a hatalmi érdekeknek rendelték alá, annak céljaira használták fel remekül példázza Željko Ražnatović, közismert nevén Arkan szerepe a zavargások kirobantásában és koordinálásában. Kutatók szerint ugyanis a nacionalizmus feltüzelésében érdekelt Slobodan Milošević, attól való félelmében, hogy a mesterségesen gerjesztett indulatok esetleg visszaüthetnek, és ellene fordulhatnak, a szintén Crvena Zvezda-szurkoló, a későbbi etnikai tisztogatásokban is érintett „üzletembert” (lényegében egy cukrászt), Arkant bízta meg a huliganizmusra kapható, szélsőségesebb szurkolók irányításával és kordában tartásával. Arkan hivatalosan arra kapott felkérést a rendőrségtől, hogy a szembenálló szurkolói *klikkek* kibékítésével, egyetlen szigorúan fegyelmezett szervezetbe tömörítse a drukkereket. Az így létrejövő, hierarchikus felépítésű, ámde töretlen belső kohézióval rendelkező szervezetnek Arkan – a némi katonai szóhasználatbeli mellékszöveggel is rendelkező, a szerb dicső hősi múltat megidéző – Delije („*Hősök*”) nevet adta. A Crvena Zvezda stadionja ezzel a „szerb nacionalizmus egyik bástyájává”⁴⁹ vált az ügy elkötelezett harcosainak szemében.

A csapat és a nacionalista törekvések ilyen mértékű összefonódása azonban ennél mélyebben gyökeredzik. Az önigazgatású szocializmus évei alatt ugyanis – egyébként a keleti blokk államaiban jellemző módon – a klubcsapatokat különböző állami- vagy szakszervezeteknek rendelték alá. Ennek következtében a Crvena Zvezda a rendőrség, nagy belgrádi riválisa, a Partizan pedig a hadsereg fennhatósága alá került⁵⁰, míg a többi egyesületet különböző szakszervezetek és minisztériumok alá rendelték. A nemzeti identitás képviselőjének szempontjából ez a jelenség azért bírt kiemelt fontossággal, mert nacionalista körökben a katonaságot a szerbek ügyének ellenségeként tartották számon, hiszen a kommunista hadsereg ideológiája visszautasította a különálló szerb identitást és a

---

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Ez a modell Magyarországon is érvényesült: egykori Újpestből átszervezett *Újpesti Dózsa*t a Belügyminisztérium, pontosabban a rendőrség csapatává tették, míg az egykori kispest újjászervezése révén megszülető *Honvéd* a „néphadsereg” fennhatósága alá került. ld. Hadas Miklós–Karády Viktor [1995]: *Futball és társadalmi identitás - Adalékok a magyar futball társadalmi jelentéstartalmainak történelmi vizsgálatához*. In. *Replika*; 17-18 szám; 29-30.o.

jugoszlávság eszméjét hirdette. Arról nem is beszélve, hogy a szélsőségesebb nacionalisták még nem felejtették el a hadsereg focicsapata névadóinak, Tito partizánjainak, hogy milyen elszántan üldözték a szerb sovinsztákat, a csetnikeket.

Ennek fényében egyáltalán nem meglepő az sem, hogy a háború kirobbanását követően az addigra egységbe kovácsolt Delije – hivatásos szerb hadsereg híján – a katonai toborzásnak és utánpótlás biztosításának egyik leghatékonyabb eszközévé vált. A Crvena Zvezda köréből verbuvált újoncokat – akiket Arkan szabadcsapatba, nagyon jól felszerelt félkatonai alakulatba szervezett és *Tigriseknek* (Tigrovi) keresztelt – egy, a szerb hatóságok által a megszállt horvátországi területen biztosított rendőrségi bázison, Erdőd (Erduť) városában képezték ki, amely kiképzés során kiemelten nagy hangsúlyt fektettek a „magasztos”, rituális elemekre. Ezt remekül illusztrálja, hogy 1992-ben egy belgrádi sportlap riportere a következőképpen írt a Tigrisekről: „Visszapörgetem emlékeim filmjét, és újra elhelyezem ezeket a bátor fiúkat Európa stadionjaiban. Pontosan emlékszem, melyikük hol állt, ki kezdte elsőként az éneklést, ki bontotta ki a zászlót, ki gyújtotta meg az első fáklyát. A Delije valahol a Marakana stadion árkádjai alatt hagyta a szurkolók kellékeit, és kezében fegyverrel háborúba indult.⁵¹” E rituálék része volt például a szurkolói dalok átvitele a stadionokból a harcmezőre, ezeken ugyanis elég volt minimális változtatásokat eszközölni, hogy szabályos harci indulókká váljanak. Arkan szabadcsapata ezáltal annak a jelenségnek vált illusztris példájává, miként lehet egy integrált közösség nemzeti büszkeségét más nemzetek tagjai ellen fordítani, s ennek érdekében olyan normarendszer követésére ösztönözni, amelyben az *ellenség* elpusztítása nemhogy normaszegésnek nem minősül, de kifejezetten általa érhető el a saját közösség fenntartása.

A futball integrációs hatásait azonban nem kizárólag negatív vonatkozásban használták fel a Szerbia politikai életén változtatni kívánó politikai erők, megmutatkoztak ugyanis az egységteremtő jelenségek már említett forradalmi-újító hatásai is. A (már Arkan halálát⁵² követő időszakban) kibontakozóban lévő Milošević-ellenes mozgalom szintén felhasználta például a Delije tagjait a tüntetések tömegességének és kellő dinamikájának biztosítására, így a Crvena Zvezda szurkolói hirtelen a politikai változások élharcosainak szerepébe csöppentek, beigazolva ezáltal Milošević attól való félelmét, hogy az általa gerjesztett indulatok egyszer ellene is fordulhatnak.

---

⁵¹ Franklin Foer [2004]: *A világ fociszemmel – A labdarúgás, mint korunk jelenségeinek magyarázata*. Budapest, HVG Kiadó Zrt, 2008.15-39. o.

⁵² <http://www.origo.hu/nagyvilag/20000116megoltek.html>

A futball integrációs potenciálja azonban nem csupán egyes rendszerek stabilizálásának vagy mások forradalmi megdöntésének vonatkozásában segítheti elő a társadalom kohézióját, de eszköze lehet például a női egyenjogúság megvalósulásának is. Ezt illusztrálja például Irán esete, ahol az 1979-es iszlám forradalom óta a nőknek tilos belépniük a stadionokba. Ez azonban közel sem volt mindig így, a változás pedig szoros összefüggésben van az ország modern kori történelmének alakulásával, amely akár az iráni labdarúgás történetén keresztül is bemutatható volna. Irán modernizációja – s ezzel együtt a labdarúgás térhódítása – ugyanis már az I. világháborút követően megkezdődött, s mivel a rezsimek eltökélt szándéka volt a modern Iránt a modern férfin keresztül megalkotni a nyugatias öltözködés mellett, a német testgyakorlás előtti főhajtásként a rendszeres testmozgást is népszerűsítette. Ennek eredményeképpen a futball viszonylag rövid időn belül elterjedt Iránban, népszerűsége pedig töretlen volt mind a férfiak, mind a nők körében (akiknek egyébként a sah ebben az időszakban a csador viselését tiltotta meg, nem a stadionlátogatást). Iránban a futball a modernizáció szimbólumává vált.⁵³

A rezsimek azonban nem csak következetesen elnyomta, de a hagyományok ilyen szinten történő felrúgása révén magára is haragította a klérust, amely azonban csendes ellenállást folytatott (egyres falvak mullahjai például elrendelték a futballjátékosok megkövezését). A helyzetet azonban tovább fokozta, amikor az addig uralkodó Reza sahot annak szenvedélyes futballrajongó fia váltotta a hatalomban. Az ifjú uralkodó törekvéseinek következtében rövid időn belül a labdarúgás már nem csupán a modernizációt, de magát az uralkodóházat is szimbolizálta a rezsimek ellenzőinek szemében⁵⁴, így a játék hamar ezek célkeresztjébe került.

Nem meglepő tehát, hogy amikor 1979-ben forradalmárok megbuktatták a fiatal sahot, annak túlzottan erőltetett és gyors tempójú modernizációs programjával együtt annak sportbéli szimbólumának visszaszorítására is kísérletet tettek. Hiába volt azonban a visszatérő teokratikus rezsimek kifejezetten sikeres a nyugati kultúra kiszorításában, amikor az a labdarúgás ellen fordult az iráni emberek egyik legnagyobb szenvedélyével került szembe, így a kormány végül megelégedett bizonyos korlátozásokkal a stadionok látogatása, a mérkőzések közvetítése, illetve a feltűnhető reklámok mennyisége és milyensége terén, s ettől kezdve törekvéseiben inkább a futball világa feletti politikai befolyás erősítésére koncentrált.⁵⁵ E

---

⁵³ Franklin Foer [2004]: A világ foci szemmel – A labdarúgás, mint korunk jelenségeinek magyarázata. Budapest, HVG Kiadó Zrt, 2008.198-211. o.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Lars Rensmann - Pejman Abdolmohammadi [2014]: Soccer breeds nationalism and anti-regime protests in Iran. In. In. The Monkey Cage (blog); The Washington Post Online;

korlátozásoknak ezek áldozatul azok az iráni nők is, akik addig a futballmérkőzések lelkes látogatói voltak. A teljes tilalmon végül Ruhollah Khomeini ayatollah 1987-ben kiadott fatvája enyhített egy keveset, amikor is engedélyezte a nők számára a sportközvetítések megtekintését⁵⁶. S bár ez a kompromisszum egy ideig képes volt lecsillapítani a kedélyeket, a nők stadionok világába való visszaengedésének követelése nem szűnt meg.

Az első alkalom, amikor lehetőség nyílt e követelés kifejezésére 1997 novemberében kínálkozott, amikor is Irán első ízben jutott ki a labdarúgó-világbajnokságra a klérus hatalmának visszaszerzését követően. A kormány – számítva arra, hogy a győzelmi eufória esetleg utcai lázongásokba csaphat át – azonnal megkezdte a megfelelő előkészületeket az ünnepség lebonyolítására, annak érdekében pedig, hogy ezeket az előkészületeket meg is lehessen valósítani a válogatottat megkérték, hogy kerülő úton térjenek haza. Az események azonban igazolni látszottak a kormány aggodalmait, az ünneplők elárasztották Teherán utcáit, s az olyan, egyébként a magánszférába száműzött tevékenységek és nyugatias szokások is előkerültek, mint például az italozás, vagy a nyugati popzenére való táncolás. A *tivornyázók* – különösen a fiatalok – között azonban nem csak férfiak voltak, az ünneplők vegyes társaságokban mutatkoztak, hiába kérte a vezetőség „drága nővéreit” az otthon maradásra⁵⁷, azok – többen mindenféle fátyol vagy kendő nélkül – a hivatalos ünnepély helyszíne, az Azadi („Szabadság”) stadion elé vonultak, bebocsátást követelve. A rendőrség végül engedett a nyomásnak és háromezer nőt engedett a lelátókra, a kint rekedtek (közel kétezren) azonban nem nyugodtak bele a helyzetbe, és áttörték a rendőrségi kordont. Mivel a hatalom és a rendőrség egyaránt el kívánta kerülni a nagyobb dulakodásokat és esetleges összecsapásokat, kénytelenek voltak belenyugodni a „vereségbe”.

Ez a „*futballforradalom*” néven is emlegetett jelenség azt példázza, hová vezethet, ha a társadalomra felülről rákényszerített normarendszer és az elvárt magatartásmintákat a társadalom tagjai nem érzik magukénak. A stadionok tömeges látogatása, az ott átélt „*rituális*” élmények, a nemzeti válogatott sikereiből fakadó nemzeti büszkeség a megelőző időszakban már megteremtették azt a viszonylag magas szintű társadalmi integrációt, amelynek értékei a rezsím bukását is túléltek, s amelyeket a hatalom által felülről diktált normarendszer és elvárt magatartásminták már nem voltak képesek felváltani. Megvalósult tehát a durkheimi anómia

---

<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/06/15/soccer-breeds-nationalism-and-anti-regime-protests-in-iran/>

⁵⁶ Franklin Foer [2004]: A világ foci szemmel – A labdarúgás, mint korunk jelenségeinek magyarázata. Budapest, HVG Kiadó Zrt, 2008.198-211. o.

⁵⁷ Uo.

állapota: a társadalmi együttélést szabályozó értékek devalválódtak, ezáltal pedig képtelenné váltak társadalmi stabilizációs funkciójuk betöltésére.

Összegzés

A fentiek alapján kijelenthetjük tehát, hogy a futball a társadalmi mobilitás és a kohézió megteremtésének szempontjából egyaránt kiemelkedő súllyal bír, amennyiben helyesen „használják fel” mint eszközt, amely lehetővé teszi az egyes egyének, országok és társadalmak fejlődését és felemelkedését. Komoly veszély azonban mindkét esetben, ha a politikai erők nem a fejlődés lehetőségét, hanem a hatalmi játszmák megnyerésének eszközét látják meg a labdarúgásban. Holott a sportág alkalmas lenne arra, hogy egyfajta *transznacionális érték*ké, egy olyan „nyelv és vallás” váljon, amit mindenütt elfogadnak, „beszélnek”, és amiben hisznek.⁵⁸ Ez a benne rejlő *potenciál* az, ami a tényleges gyakorlattól elvonatkoztatva is kiállja az idők próbáját, hiszen ez az, amelytől sem a politika, sem egyéb hatalmi törekvés nem képes megfosztani a futballt, s amely újra és újra bebizonyítja, hogy képes betölteni társadalmi funkcióit, integráló-stabilizációs vagy forradalmi újító mechanizmusként éppúgy, mint mobilizációs csatornaként.

---

⁵⁸ Szakmáry Péter [2004]: A sport szerepe a nemzetközi kapcsolatok, konfliktusok, valamint a terrorizmus színpadán. In. Magyar Sporttudományi Szemle, 2-3. szám; 64-65. o.